

TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞININ AÇIK İKİLEMLERİ ÜZERİNE

Süleyman Seyfi Öğün*

Doğu-Batı Dergisi, Mayıs-Haziran-Temmuz 1998

İlerlemecilik ve muhafazakarlık gerilimi, her gerilim gibi değişik tarzlarda okunabilir. Ama özellikle iki tarzın çok yaygın olabileceğini düşünebiliriz. Bunlardan biri; sözü taraflardan birisine vermek ve onun ağzından bu gerilimin öyküsünü dinlemektir. Bu tür bir okuma, hiç kuşkusuz taraftarlarını heyecanlandıracaktır. Ama burada bir tek yanlılığın hâkim olacağını herkes tahmin edebilir. İkinci bir okuma ise; bu gerilimin üzerinde düşünüm yapmak olabilir.

Bir gerilimin sıcak anlarında kolayca gözden kaçabilecek olan husus, tarafların örtük ama bir o kadar da kaçınılmaz olan bir ortaklığı sürdürmeleridir. Gündemler sadece tarafların tezlerinden oluşmaz; bu çevrede, gündemi bütünlüklü bir okumaya tabi tutmak, çatışan tarafların ortak paydalarını sergileyebilmek açısından son derecede ilginç hususları görmemizi sağlayabilir. Bütünlüklü bir okuma neden gereklidir? Bu sadece taraflara karşı tarafsız kalabilmek adına mıdır? Bütünlüklü okuma, tarafsızlık gibi anlaşılmalıdır. Tarafsızlık; ya da belirli gerilimler karşısında nötr kalmak, albenisi olmakla birlikte yavan ve içi boş bir erdemdir. Bir bakıma, hemen herkesin aşına olduğunu sandığım ve özünde bir üst bakış geliştirme kompleksi olarak gördüğüm tuhaf bir insan böbürlenmesinden söz ediyorum. Bu böbürlenmenin arkaplanında, insanlık durumlarından kaçmak gibi hayli örselenmiş bir insan zihniyetinin yattığını düşünüyorum.

Bütünlüklü okumadan tarafsızlığı değil, bir üçüncü gündemin maddelerini oluşturmanın tarihsel çoğulcu fırsatlarının üretilmesini kastediyorum. Asri insanlık durumu, kurulu gündemler üzerinden tarafgirlik üretmekse, bu orta vadede aslında hiçbir şey yapmamaktır. Tarih ve toplumda, sıksa bir gerilim değil, çelişki üretmek, kurulu gündemlerden yola çıkmakla birlikte, onu aşmayı da gerektirir.

Üçüncü gündem arayışı, sadece dışarıdan yapılmak zorunda da değildir. Bir gündemin tarafları da bunu iç ve dış okumalar suretiyle yapabilir. Üretilen yeni gündemlerin de hiç kuşkusuz tarafları olacaktır. Ama zaman içinde yeni gündemlerin iç yapısında niteliksel bir dönüşümü de

* Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün, Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

görmek mümkün olabilecektir. Özlenen ve kalıcı olan bir çoğulculuğun kültürel şekillenmesini iç, dış ama bütünlüklü okumaların yoğunlaşmasından bekleyebiliriz.

Üçüncü gündem kavramlaştırması, muhafazakarlığın ortaya attığı bir kavramlaştırmadır. Muhafazakarlık, karşı devrimcilik ile devrimcilik; kapitalizm ile sosyalizm arasında bir üçüncü yol arayışı olarak tezahür etmiştir. Bu çerçevede muhafazakarlığın, kendi dogmatikliğinde yatan ve bütünlüklü bir okuma için son derecede elzem olduğunu düşündüğüm itidal, ölçülülük, orta yolculuk gibi değerlerin, sadece politik tercihini muhafazakarlıktan yana koyanlar için değil; insan yabancılaşmasıyla ilgilenen ve bunu problem eden herkes için anlamlı olduğunu düşünüyorum. Tüketim, eşya-insan, insan-insan ilişkilerinin dejenerasyonu, estetiksizleşme vb hususlardan rahatsız olan; bu rahatsızlığı solda da hisseden geniş çevrelerin varlığı anlamlıdır.

Mesela, Marx'ın entelektüel mirasının paylaşımı çerçevesinde zuhur eden Frankfurt Okulu'nun, onun insanın yabancılaşması, eşya fetişizmi vb konularda yazdıklarını önemsemesi ve yeniden yorumlaması, hiç değilse duyarlılık düzeyinde muhafazakâr bazı temaların o kadar da dışında değildir. Nitekim bazı yazarlar, Frankfurt Okulu'nun, son tahlilde seçkin ve kitle düşmanı tezlere (kısacası sağa) yakınlığıyla malul sayabilmektedir. Yeni Sol' un şekillenmesinin ağırlıklı olarak romantizasyonlar üzerinden gerçekleşmesi ve kültüralizme yönelmesi de son derecede önemlidir. Solun dinazorlaşması deyimi, bu açıdan anlamlıdır. Reel sosyalizmin, piyasa ekonomisi karşısında yenilmesi, yeni solun şekillenmesinde ahlaki bir retoriğin yükselmesiyle sonuçlanmıştır. Burada yükselen itirazlar, hep böyle söylenese de bir zamanlar Engels'in reddetmiş olduğu ütopyik sosyalist tezleri, hatta yer yer Sorel'in tezlerini çağrıştırmaktadır. İnsanın, yabancılaşmayı geriletip kendisini gerçekleştirmesinin en olumlu koşullarını yaratmak iddiası, klasik sağ ve sol şablonların belirlediği Soğuk Savaş'ın tortularını taşıyan çatışmacı bir gündemin dışında, tek başına entelektüel-moral bir mesele olarak gündeme yerleşmektedir. Bu muhafazakarlık ile en genel anlamında devrimciliğin arasındaki farklılıkların silinmesini değil; sadece aralarındaki farklılıkları yeniden tanımlamasını ifade ediyor. Eğer böyle bir gündem oluşturulabilirse, karşılıklı etkileşimin işleyebileceğini ve buradan yeni ve daha üretken gündemlerin doğabileceğini kestirebiliriz. Nitekim Soğuk Savaş döneminde, yani tezler arası kapalılığın en yoğun olduğu dönemlerde bile bu böyle olabilmiştir. Muhafazakarlığın bazı yeni yorumlarının (yeni muhafazakarlık), liberteryen tezler üzerinden materyalistleşmesi, hatta Sosyal Darwinizmi benimsemesi gündemdeyken, sosyalizmin bilimsellik ve nesnellik tezlerini bir tarafa bırakarak romantikleşmesi (hatta kültür değişkenine tanıdığı öncelikler açısından idealistleşmesi) sözü edilen durumun en tipik alametidir. Bu konuda düşündüğüm; hala liberteryenlere karşı mesafeli kalabilmeyi bilmiş, liberal birikime karşı duyarlı bir muhafazakarlık ile yeni solun,

hali hazırdaki değil, taşıdığı potansiyeller açısından muhtemel şekillenişinin, Üçüncü bir gündemi oluşturabilmesidir.

Üçüncü Yol tezi muhafazakarlık tarafından formüle edilen bir tez olmakla birlikte, muhafazakarlığın her zaman ve her yerde bu kavramlaştırmanın hakkını verebildiğini söylemekten uzagız. Üçüncü Yol iddialarının insana dudak büktüren yıpranmış (yer yer kirlenmiş) birikimi bunun en açık delilidir. Galiba Üçüncü Yol, patent hakkı nedeniyle sadece muhafazakarlara bırakılmayacak kadar ciddi bir meseledir. Mesela Türk muhafazakarlığının böyle bir kaygıdan doğmamış olmakla birlikte; yer yer bu edayı takındığını, ama son tahlilde, o kadar da önemli buluşlar olarak görülemeyecek olan; mekanik ve eklektik kurgular dışında hemen hiçbir şey üretmemiş olduğunu çeşitli vesilelerle yazmış ve söylemiş durumdayım. Bu yazıda Üçüncü yol geliştirmede Türk muhafazakarlığının gelişimini örselediğini düşündüğüm bazı hususları dile getirmeye çalışacağım.

Yeni bir gündemi oluşturmak bütünlüklü bir tarih temellendirmesinden geçmeksizin; zayıf bir eklektizm ile oluşturulamaz. Türk muhafazakarlığı bunu çok yapıyor. Pratik politik gelişmeler içinde, akl-ı selim, tecrübe, hoşgörü vb göstergeleriyle Üçüncü yol edasını takınıyor; buna mukabil Mc Carthy'ci geçmişiyle yüzleşme vakti geldiğinde; çocukluk hastalıkları mazeretinin ardına sığınmıyor, hatta çok üzerine gidilirse, fevri bir şekilde bu geçmişi sahipleniyor. Bunlardan arta kalan zamanlarda ise, bir iç okuma'nın gereklerini düşünmek yerine, kendi köksüz romantizmiyle kendisini uyuşturuyor. Kısacası bu ülkede muhafazakarlık, iç okumalarla dış okumaların sarmallaştığı bir bütünlüklü tarih okumasından sınıfta kalıyor ve bunun doğal sonucu olarak, zayıf eklektizmleri tekrarlamaktan öteye, üçüncü bir gündem geliştirmekten yana rüşdünü kazanamıyor. Politik sicili açısından muhafazakarlığın nasıl uzun bir süre devletçi olup da; 1980'lerden sonra bir çırpıda liberalizmle buluştuğunu; liberteryen olup da bir türlü liberal olmadığını; plebisiteryen bir demokrasiyi savunmada çok mahirken; nasıl olup da bir türlü plüralizmi sindiremediğini nedenleriyle içeriden çözümlenmesi, samimi muhafazakarların başlıca ev ödevidir. Bu iç çözümlenme sadece politik kalamaz. Daha açık bir şekilde belirtecek olursam, muhafazakarlık özlü bir şekilde sağ geçmişiyle hesaplaşmalıdır. Çünkü muhafazakarlık tek başına sağ politika yapmak değildir. Muhafazakârlar, muhafazakarlığın klasik metinleriyle yüzleşirlerse, bunun böyle olduğunu çok açık bir şekilde görecektirler. Çünkü muhafazakâr metinlerin, kanımca en önemsenmesi gereken birikimi, bizzat politikanın doğasına karşı geliştirdikleri, sadece dönemsel küskünlüklerin ürünü olmayan, i lkesel enerjik tepkilerdir. Anglo-Sakson muhafazakâr metinlerin okunmasının, Türk muhafazakarlığının, otoriter ve totaliter sağ ile hesaplaşmasında etkili olabileceğini düşünüyorum.

Türk muhafazakarlığının en yücelttiği bir kavram olarak kültür, onun sanki politikaya karşı mesafesini potansiyel düzeyde düşündürebilir. Türk muhafazakarlığının söylemlerinin kerteriz noktasını veren kültürün, kültürün tarihte durduğu yerle fazlaca alakalı olmadığını düşünüyorum. Muhafazakarlık, kültürü öncelikle bir saflık olarak görme eğilimindedir. Mesela bir Batı, bir de Doğu; ya da bir İslam bir de Hıristiyan kültürü vardır. Bunlar soyut, mutlak ve ilişkisiz hakikatler olarak değerlendirilirler. Bu yaklaşım en hafifinden kültür nominalizmi yapmak suretiyle kültürün dinamiklerini atlamaktır. Tarihte ve toplumda kültürel durumlar saflıklar olarak değil de tam tersine zengin bir çeşitlenmişliğin ürünü olarak vardılar. Türk sağı, kültür yozlaşmasını hararetle vurgular. Bunun müsebbibi olarak da üst sınıfları ya da bürokrasinin bir kaprisi olarak gördüğü taklitçi bir batılılaşmayı sorumlu tutar. Türk muhafazakarlığı, sağın bir tür refleks haline getirdiği ve ihanetle bir saydığı batılılaşma denilen bir derdin hamasi suçlamalarından ve sorumsuzluklarından kendisini arındırmalıdır. Bu konuda daha soğukkanlı bir Osmanlı çalışmaları zihin açıcı olabilir. Sadece Osmanlı'nın, adı bu şekilde konmamış olsa da bir (kendisinden vazgeçmeye dayalı) bir yapılaşmanın ürünü olduğunu; eğer böyle olmasaydı bir imparatorluk mertebesine asla ulaşamayacağını; üstelik Osmanlı tarihinin niteliğinin ağırlıklı olarak batılılaşma tarihinden başka bir şey olmadığını; onu karakterize eden bütün unsurların, doğrudan doğruya yüklü bir içselleştirmenin ve buna dayalı sürekli bir başkalaşmanın konusu olduğu görülmelidir. Nitekim Türklerin İslamiyet ile hemhal olması ya da Osman! estetiğinin önemli kültürel dayanaklarından birisi olan Fars kaynaklarına ulaşması da kendi ekseninden bir batılılaşmadan başka bir şey değildir. İstanbul'un bir merkez olması nedeniyle; bir dereceye kadar dışarıda tutulması halinde, Osmanlı'nın bütün bir birikiminin neredeyse Balkanlar'a teksif olması, onun batılılaşma doğrultusunda yaşadığı bir serüvenin güçlü bir göstergesidir. Muhafazakarlık, hayli kireçlenmiş olduğunu düşündüğüm tarih ve kültür bilinciyle yeniden hesaplaşırken, tarihin belirli bir özü olmadığını, onun tecrübesi içinde hiçbir şeyin saf kalamayacağını görebilir. Bize ait olan şeylerin korunmasının onu, kültürel etkilerin reddine dayalı olarak dondurmaktan değil, bu etkilerin zenginleştirici birikimiyle tarih içinde çoğaltarak yeniden üretmekten geçtiğini görebilir. Bu görüşün kazanılması, madde-mana, kültür-medeniyet (teknik) gibi artık iyiden iyiye anlamını kaybetmiş skolastikleri aşmayı gerektiriyor.

Muhafazakâr kültüralizmin, taşra yoksunluklarıyla bilenen, plebyen, taşralı bir ardalandan beslenen bir tarafı vardır. Burada ahlakçılık ile kültür ortodoks bir kıvamda bitişir. Bu bitişmenin kültürün tecrübe ile barışık tarihinde zihinsel bir kesintiyi doğurduğu, dolayısıyla bizzat kültürün tarihini örseleyen süreçlerin içinde değerlendirilebileceği bir gelişme ortaya çıkar. Hiç kuşkusuz, ahlak kültürel durumun önemli belirleyicilerinden biridir.

Ama, bir kültürel durumu sadece ahlak temellendiremez. Muhafazakarlık kültürün son tahlilde yapıp etmelerle ya da doğanın, eşyanın ve insan ilişkilerinin tasarruf edilmesiyle alakalı olduğunu, ahlakın ise bu yapıp etmeler içinde beliren bir durum olduğunu (ya da ahlak yapmakla ahlakilik arasındaki farkı) biteviye atlamaktadır. Burada muhafazakarlığın içine zorunlu olarak girdiği fasit daire, tecrübenin hoyrat bir biçimde sınırlandırılması; giderek yok edilmesidir. Oysa, gelenek kavramının ahlaki olmaktan öte tecrübi bir değeri vardır. Geleneğe eğreti bir klasisizm geliştirerek bir öz olarak bakmakta direnen muhafazakarlığın, onu bir birikim olarak değerlendirmesi ve yeniden üretimin aynasında okuması daha yararlı olabilecektir. Kültürün ahlaki bir sorun olarak görülmesinin olsa olsa, modernitenin baskılarıyla başa çıkamayan küt bir taşra refleksini doyurduğuna işaret ettik. Türk sağının taşralı karakteri artık şehirleşen kuşakların gündemindeki yerini almalıdır. Muhafazakarlık köylü ve taşralı birikimiyle ve bütün bunların üzerine yığılan yeni köylülükle esaslı bir hesaplaşma içine girmelidir (Nuri Pakdil gibi sayısı hayli az muhafazakâr yazarların bu konuda yazdıkları düşündükleri yeniden değerlendirilmelidir).

Kültürü ahlaki bir kesafet olarak görmenin en dramatik sonuçlarından birisi onun en rafine taraflarını veren estetik boyutu ile olan ilişkisinin zedelenmesidir. Türk muhafazakarlığı taşralı bir zihniyetin zincirlerini kırabilmiş değildir. Oysa muhafazakarlığın, zaman zaman taşrayı özleyen ve onu romantize eden Tolstoi'cu bir angajmanı olmakla birlikte, tutunum dünyası hiçbir şekilde taşra değildir. Muhafazakarlık bir düşünüm olarak burjuva düşünce tarihinde köklenir. Muhafazakarlığın aristokratik ya da patrisyen bir dünyayla ilişkilendirilmesi onun burjuva karakterine halel getirmez. Muhafazakâr yazar ve düşünürlerin övgüsünü yaptığı aristokrasi, kırdaki malikanelerinde oturan ve pleblerle ya da servajla birlikte aynı kaderin içinde hemhal olan bir erken dönem aristokrasi değil, mekânsal olarak, hiç değilse burjuvalaşmış bir aristokrasidir. Bütün bunları gözetmek suretiyle Türk muhafazakarlarının burjuvalaşması ya da gelişmeleri burjuva zihniyetinin optikleriyle okuması elzemdir. Türk muhafazakârlığı burjuvalaşarak tutunum kazanabilir. Yine burjuva bir akıl yürütme geleneği kazanarak tecrübe, etik ve estetik arasındaki süreklilikleri kavrayabilir. Bu süreklilikleri kavramasında muhafazakarlığın St. Simoncu ve Comtecu mühendislik geçmişi ile yüzleşmesi elzemdir. Bu alafranga etkilenmeler, onu şaşırtıcı bir biçimde pozitivist kılmıştır. Mühendisliğin önemli bir birikim olduğunu düşünmekle birlikte, onun pozitivistizmden beslenen;

taşralı mümin çocuklarının İTÜ bitirmeye ve dinsel akaidin tatbikiyle sınırlı güdük bir manevi yata dayalı yapısının eleştirel bir iç okumaya tabi tutulmasının da gerekliliğine inanıyorum .

Burjuvalaşmasını umduğum Türk muhafazakarlığı köylülük ile estetiksizleşme arasındaki güçlü kültürel bağlantıların hafriyatını yapmalıdır. Türkiye'de bir kültür kaybının esas sorumlusunun Batılılaşma olmadığını, tam tersine bu sürecin başladığı yıllarda; mesela 1950'lerde iktidara gelmiş olan ve kesintileri bir tarafa bırakacak olursak, daima iktidarda kalmış olan sağ olduğu teslim edilmelidir. Kültür kaybı basit bir politik etki-tepki meselesine indirgenemez. Bunu böyle görmek basitçilik olacaktır. İstanbul'un tarihsel kültürel dokusunun tahribatı Adnan Menderes ve Turgut Özal dönemlerinde fevkine çıkmıştır. Ama bu politik iktidarların ardındaki kitle yapılanlardan hiç de rahatsız olmamıştır. Tam tersine büyük rant imkanlarını hazırlayan bu yağmadan hemen herkes payını almıştır. Sonuçta İstanbul ve Türk şehir ve kasabaları dünyanın en çirkin şehirlerinden birisi haline gelmiş; bu manzaraları seyreden muhafazakârlar, bol bol Yahya Kemal okuyarak ve silüetlere mersiye yazmakla durumu geçiştirmişlerdir. Türk muhafazakarlığı tabanıyla hesaplaşmak ve bazı ölçülü seçkinciliği kazanmak zorundadır. Bu muhafazakâr taban kültür kaybının esas sorumlusudur, kalabalıklar neylese berbat eyler gibi kesin bir hüküm üretmek istemiyorum. Ama her ne olduysa, bunun, ağırlıklı bir kısmı muhafazakâr olan kitlenin bilgisi dışında hiçbir şey olmadığını görmek gerekir. En görülebilir olan şeylerin bu kadar görülmek istenmemesini olsa olsa Türk muhafazakarlarının, bir kısmında gelişmiş estetik duygular olduğunu bilmeme rağmen, onu da örseleyen popülist politik saplantılarının derinliğine bağlıyorum.

Burjuvalaşmış ve organik tortularıyla hesaplaşmış olan muhafazakarlığın bireyi keşfetmesi beklenir. Daha açık bir ifadeyle liberalleşmesi beklenebilir. Oysa Türk muhafazakarlığı bu yolda son derecede geri bir evrede yaşamaktadır. Türk muhafazakarlığının bu yoldaki sicili son derecede kötüdür. Burjuvalaşmamış olan muhafazakârlar, başta Durkheim olmak üzere klasik sosyolojinin dar ve küt kalıpları içinde takılı kalmıştır. Türk muhafazakarları Anglo-sakson muhafazakarlığın ve klasik liberal düşüncesinin birikimleriyle köklü bir biçimde tanışabilmiş değildir. Anglo-sakson dünyanın liberteryen düşüncelerini ve onunla taçlanmış olan yeni muhafazakarlığın bütün icabatını şaşkıncı bir şekilde özümsemiş olmakla birlikte, liberal düşüncenin birikimleriyle tanışabilmiş değildir. Muhafazakarlıkla liberalite arasında adeta dantelalar dokuyan bir Burke keşfedilmiş değildir. Benjamin Constant'ın varlığından haberdar bile değildirler. Tocqueville Türkçe'ye kazandırılmıştır. Ama Türk muhafazakarlığı üzerinde herhangi bir etkide bulunduğunu söylemek zordur. Tür!' muhafazakarlığı, Ahmed Midhat Efendi'den başlayarak organik saplantıları, yüzünden bireyi, karşıt kampın köksüz, marjinal ve yabancılaşmış varlığı olarak tanımış ve itiraz etmiştir. Bu yanlış bir düşünce değildir. Ama yetersizdir. Yetersizliği tek boyutlu bir kavrayışın ürünü olmasındandır. Oysa bireyi geleneğin reddine dayanan bir

varoluş tarzı olarak görmek mümkün olabileceği gibi geleneğin içinden, onu yeniden üreten bir varlık olarak da okumamız mümkündür. Muhafazakarlığın burjuva dünyası, yine bir burjuva kavrayışı olarak geleneklerden kopuk bir bireyin karşısına mutlaka kolektiviteyi koymak zorunda değildir. Bireyselleşmenin farklı tarzları üzerinden bir üçüncü gündem yaratmak da pekâlâ mümkündür. Türk muhafazakâr literatüründe, kendi içinde değerli olduğuna şüphe duymadığım psikolojik birkaç edebi deneme dışında bireyi önemseyen bir duyarlılığı yakalamak zordur. Bu duyarlılığın oluşması, birey marjinalizminin reddine değil, olsa olsa eleştirilmesine dayanabilir.

Eşit olmayan dünya koşullarında bu hesaplaşmaların, direnci kıran, teslimiyeti hızlandıran bir düşünüş olduğu; hatta, belki muhafazakarlığı muhafazakâr yapan niteliklerin bir tarafa bırakılması olduğu düşünülebilir. Ama direnç, bir şeyin reddine değil, içerilmesine dayanır. Üstelik "Doğu bilgeliği" (bana kalırsa bütün bir antik bilgelikler repertuarı); ki retorik düzeyde sağın esaslı malzemelerinden birisidir, bunun çok parlak örneklerini ortaya koymuştur. Çatışma ilişkileri, rasyosunu kapitalist ilişkilerin verdiği bir çerçeveye oturur. Çatışmayı kabul etmek ve onun içinde kompleksli bir halet-i ruhiyeyi geliştirmek, mevcut ilişkilerin kendisini yeniden üretmesinden başka bir şeye yaramayacaktır. Yine bir an için Osmanlı'ya bakalım; Osmanlı kendisini saf tutmak kaygısıyla dünyaya baksaydı; asla bir "cihan imparatorluğu" (bana kalırsa antik bir barış) olamazdı. Eğer muazzam bir birikimin adı Osmanlı'ysa, bu kurucu olduğu düşünülen (örneğin Türk ve Müslüman) birtakım özlerin dayatılması ve hükümran olduğu coğrafyada yukarıdan aşağıya empoze edilmesinden değil; büyük ölçüde kendisini başkalaştırarak yeniden üretme yeteneğine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın Roma'nın devamı olduğunu düşündüren çok sayıda neden vardır. Ama o, Roma olarak anılmaz, onun kişilikli bir adı vardır; o da Osmanlı'dır. Türk sağ bu birikimi, değerlendirirken özcü bir kompleksle düşünmekte ısrarlı gözükmüyor. Zannediyor ki, Osmanlı'nın özünü ortaya koymak onun hakikatini yakalamaktır. Bu arkeoloji insana bir hakikat kazandırabilir. Ama bu hakikat, keşfedilenin değil, keşfedenin hakikati olacaktır. Nitekim sağ tarihçiliğin, çok değerli bazı birikimlerine rağmen son tahlilde yaptığı, Osmanlı'yı milliyetçilik gibi çok modern bir ideolojinin gerekleriyle yeniden okumasıdır. Bu tarz bir okuma, Osmanlı'nın tarihte akıp gittiği dönemlerin hakkını veren bir okuma olmaktan uzaktır. O birikim ve bu birikimin gerçek zenginliğini oluşturan bileşenlerinin ıskalanmasıdır. Muhafazakârlar milliyetçi olmak zorunda değildir. Milli olmak milliyetçi olmayı gerektirmez. Türk muhafazakarlığı, birey temelli kendi hümanistik geleneğini bir an evvel inşa etmelidir. Bu yolda örneğin Hüsrev Hatemi'nin başlattığı bazı entelektüel girişimlerin önemli olduğunu düşünüyorum Sağın bütünlüklü ve hakikatli bir tarih okumasını başarması

ona, kendi durduğu yerin, hali hazırda, atıflarının odaklaştığı derin bir geçmişte değil; o geçmişin birikiminin çok ama çok uzağında, hatta o birikimin karşıtı olan bir zihniyet yapılanmasında olduğunu kavrayabilir. Bu durum; politik, sağ, maneviyatçı-ahlakçı, mühendislik ve taşralı geçmişle hesaplaşmaya dayalı yeniden yapılanmayı gerekli kılıyor. Böyle bir yeniden yapılanma hiç kuşkusuz muhafazakarlığı, uzun bir süre müşterisiz bırakabilir. Ama az kişiye çok şey söyleyen böyle bir muhafazakarlığın, çok kişiye az şey söyleyen sağ bir muhafazakârlıktan daha anlamlı olduğunu düşünüyorum.